

**“KITOB ASH-SHIFO “ASARIDA ILMIY BILISH NAZARIYASI:
MANTIQ ,METAFIZIKA VA TABIIY FANLAR UYG’UNLIGI**

Aliqulova Nozima Abdivali qizi

Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti

Milliy goya manaviyat asoslari va huquq

Talimi yonalishi 2- bosqich talabasi

Annotatsiya: *Usto‘zlar orasida markaziy o‘rin tutgan Abū ‘Alī al-Husayn ibn ‘Abd Allāh ibn Sīnā (Avitsenna) ning «Kitāb al-Shifā’» asarida ilmiy bilish nazariyasi mantiq, metafizika hamda tabiiy fanlar doiralari orqali chuqur va tizimli tarzda bayon qilingan. Ushbu maqolada Avitsennaning bilish nazariyasining mohiyati, mantiqiy tahlil jihatlari, tabiiy fanlar va metafizik darajalar bilan uyg‘unligi tahlil qilinadi. Ayniqsa, mantiqiy uslub orqali bilimning asosi, tabiiy fanlar (tabiiy fen) yordamida hodisalarni tushunish va metafizika orqali bilimning eng umumiy tamoyillarini izlash jarayoni o‘rganiladi. Shuningdek, bu nazariyaning Avitsennaning ilmiy-falsafiy xazinasida tutgan o‘rni ko‘rib chiqiladi.*

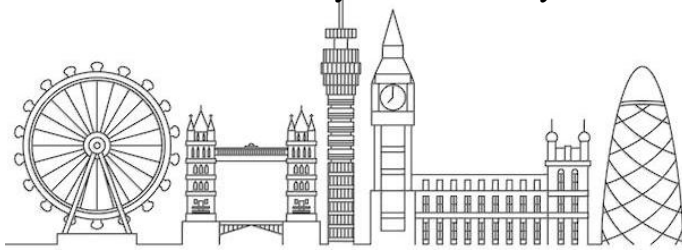
Kalit so‘zlar: *Avitsenna, Kitāb al-Shifā’, ilmiy bilish nazariyasi, mantiq, metafizika, tabiiy fanlar, ilm tasnifi, Aristotel merosi.*

Annotation: *The article explores the theory of scientific cognition presented in Avicenna’s Kitāb al-Shifā’ (“The Book of Healing”), focusing on the harmony between logic, metaphysics, and the natural sciences. It analyzes how Avicenna systematized knowledge through logical reasoning, empirical investigation, and metaphysical reflection. Logic is viewed as the foundation of scientific understanding, natural sciences as the means of interpreting observable phenomena, and metaphysics as the ultimate stage of grasping universal principles. The paper also examines the integration of Aristotelian logic, Neo-Platonic elements, and Islamic philosophical thought in Avicenna’s epistemological framework, highlighting its continuing relevance for contemporary philosophy of science.*

Keywords: *Avicenna, Kitāb al-Shifā’, theory of knowledge, logic, metaphysics, natural sciences, classification of sciences, Aristotelian heritage.*

Kirish

XI asr ilm-falasafasining yirik vakili bo‘lgan Avitsenna, o‘zining ilmiy-falsafiy ansambli bo‘lgan Kitāb al-Shifā’ («Shifo Kitobi») orqali mantiq, tabiiy fanlar va metafizika sohalarini birlashtirgan tizimli yondashuvni taklif etadi. Bu asar, nafaqat falsafa sohasida balki ilmiy bilishning nazariy asoslarini belgilashda ham muhim manba hisoblanadi. Bilish nazariyasi (epistemologiya) jihatidan qaraganda, Avitsennaning yondashuvi Aristotel merosini, neo-platonik ta’sirlarni va musulmon falsafa an’analarini uyg‘unlashtirgan. iep.utm.edu+1 Ushbu maqolada asar doirasida ilmiy bilish nazariyasi

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

qanday shakllanganligi, mantiq, tabiiy fanlar va metafizika o'rtasidagi uzviy bog'liqlik qanday amalga oshgani tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Bilish nazariyasining asosi va mantiq.

Avitsennaning Kitāb al-Shifā' asarida mantiq («mantiq» tushunchasi) klassik ma'noda Aristotel logikasi bilan chuqur bog'liq bo'lib, bilimga olib boruvchi vosita sifatida ko'riladi. iep.utm.edu+1 Unga ko'ra, mantiqiy tahlil — bilinmaydigan bilan bo'lmaydigan, korrelatsiyalash mumkin bo'lgan tamoyillarga yetishishning birinchi bosqichi. Bilimning shakllanishida universal tushuncha, predikat, fikriyat kabi mantiqiy elementlar markaziy rol o'ynaydi. Shuningdek, Avitsennaning mantiqiy uslubi ilmiy bilishning nazariy jihatlarini belgilashga xizmat qiladi.

Mantiq qismida Avitsenna bilimning harakatlanishi — ya'ni sensory tajriba orqali shakllangan bilimdan universal tushunchaga o'tish jarayonini ko'rib chiqadi. ucentralasia.org+1 Shu jarayon orqali tabiiy fanlar va metafizika sohalarida orasidagi ko'priklar hosil bo'ladi. Mantiqiy bilim bilan metafizik tamoyillar orasidagi zanjir — bu uyg'unlikka bosqich sifatida xizmat qiladi.

Tabiiy fanlar (tabi'iyāt) va ilmiy bilish

Kitāb al-Shifā' da Avitsenna tabiiy fanlar — fizik, meteorologik, zeminda sodir bo'ladigan jarayonlar, minerologiya, astronomiya va boshqa tabiiy hodisalarni tadqiq etadi. alahmadiyya.org+2 Muslim Heritage+2 Unga ko'ra, bilim faqatgina abstrakt tafakkur bilan emas, balki tajriba va kuzatuv orqali ham shakllanadi. Masalan, Avitsennaning yer osti va geologik jarayonlar haqidagi mulohazalari keyinchalik G'arb ilmiy tafakkuriga ta'sir qilgan. Muslim Heritage+1

Bu jihatdan tabiiy fanlar mantiqiy uslub bilan chuqur aloqada bo'ladi: mantiq tajriba natijalarini umumlash tiradi, tushunchalar hosil qiladi, keyin boshqa darajaga — metafizik tahlilga o'tadi. Shifo Kitobida tabiiy hodisalarni tushunish va izohlash mantiqiy qadamlar orqali amalga oshirilgan, bu esa ilmiy bilish jarayonida nazariy hamda empirik jihatlar uyg'unlashganligini ko'rsatadi.

Metafizika (ilohiyot) va bilimning eng umumiy tamoyillari

Metafizika — bilimning asosiy tamoyillari, mavjudlik haqidagi savollar, zaruratli mavjudlik, mumkin bo'lgan va mumkin bo'lmagan borlik kabi masalalarni o'z ichiga oladi. Avitsennaning metafizikasi “zaruratli mavjud” (necessary existent) kontseptsiyasi orqali shakllanadi. Википедия Kitāb al-Shifā' da metafizika so'niq bosqich emas, balki mantiq va tabiiy fanlar bilan integratsiyalashgan daraja sifatida o'rin oladi. encyclopedia.com+1

Bu yerda ilmiy bilish faqat hodisa-ma'lumotlar bilan cheklanmaydi: bilimning oxirgi maqsadi — mavjudlik va borlikning eng umumiy tamoyillarini anglash, Xudoning (ya'ni Zaruratli Mavjudlik) tushunchasiga yetishishdir. Shunday qilib, mantiq va tabiiy fanlar bosqichidan so'ng metafizik bosqichga o'tish bilimning vertikal rivojlanishini ifodalaydi.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Uyg'unlik: mantiq, tabiiy fanlar va metafizika oraliq'ida Avitsennaning ilmiy bilish nazariyasi — bu turli fanlar va tadqiqot uslublari o'rtasida sinergiya tamoyilini taklif etadi. Mantiq fanining metodikaligi, tabiiy fanlarning empirikligi va metafizikaning umumiyliigi bir tizimda birlashadi. Bu yondashuv Avitsennaning ilm-falsafa doirasidagi ansamblida ilmiy, falsafiy va dini jihatlar o'rtasidagi mamnuniyatli uyg'unlikni ta'minlaydi. routledge.com+1

Masalan, mantiqiy tushuncha orqali tabiiy hodisalarni tahlil qilish va keyin ularni metafizik darajada umumlashtirish imkoniyati — bu ilmiy bilishning to'liq palitrasini ifodalaydi. Avitsennaning tasnifi bo'yicha bilimlar to'rt bo'limga ajratiladi: mantiq, tabiiy fanlar, matematik fanlar va metafizika. ucentralasia.org+1 Matematik fanlar o'rni — tabiiy fanlar bilan birga o'rganiladigan, lekin metod jihatdan ko'proq abstrakt bo'lgan qurilmalar sifatida ko'riladi. Bu esa — bilimning turli tasniflari orasida uyg'unlikka ishora beradi.

Bu uyg'unlikning nazariy ahamiyati shundaki, ilmiy bilish faqat bir tur fan bilan chegaralanmaydi; aksincha, u — mantiqiy auqatsizliklardan, empirik tekshirishlardan va eng oxirida metafizik inoyatlarga olib boruvchi uzluksiz jarayondir.

Xulosa

Shu tariqa, Kitāb al-Shifā' asarida Avitsennaning ilmiy bilish nazariyasi mantiq, tabiiy fanlar va metafizika sohalarini bir butun tizim ichida uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Mantiq — bilimning shakllanishi va tushuncha hosil qilish bo'yicha poydevor, tabiiy fanlar — hodisalarni kuzatish, tahlil qilish va umumlashtirish bosqichi, metafizika esa bilimning eng umumiy jihatlarini ochish bosqichidir. Ushbu yondashuv nafaqat ilm-falsafaning ichki tarangliklarini kamaytiradi, balki ilmiy bilishning nazariy-metodologik strukturasini ham mustahkamlaydi. Avitsennaning ishlari, xususan Kitāb al-Shifā', ilmiy, falsafiy va dini tafakkurlarni integratsiyalashda markaziy ahamiyatga ega bo'lib, bugungi kunda ham epistemologiya, ilm-falsafa va fanlar tarixida qayta-qayta muhokama qilinadi. Ushbu maqola mavzuning asosiy bosqichlarini ko'rib chiqdi va Avitsennaning ilmiy bilish nazariyasining mantiq, metafizika va tabiiy fanlar uyg'unligi borasidagi xulosalarini qisqacha ta'kidladi. Bilimning har tomonlama, tizimli va uyg'un shaklda rivojlanishi zamonaviy ilm-falsafiy tadqiqotlarda ham dolzarb ekanligini inobatga olsak, Avitsennaning bu boradagi yondashuvi — ham tarixiy, ham metodologik jihatdan alohida e'tiborga sazovor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Avicenna (Ibn Sīnā). Kitāb al-Shifā' (The Book of Healing). Ed. by G.C. Anawati & Sa'īd Zāyed. Cairo: Al-Hay'a al-Miṣriyya al-ʿamma lil-Kitāb, 1960–1983.
2. Avicenna (Ibn Sina). The Metaphysics of the Healing (al-Ilāhiyyāt min Kitāb al-Shifā'). Translated by Michael E. Marmura. Provo, Utah: Brigham Young University Press, 2005.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC
SOLUTIONS

3. Gutas, Dimitri. *Avicenna and the Aristotelian Tradition: Introduction to Reading Avicenna's Philosophical Works*. Leiden: Brill, 2014.
4. McGinnis, Jon. *Avicenna*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
5. Nusseibeh, Sari (ed.). *Avicenna's Al-Shifa': Oriental Philosophy*. London: Routledge, 2020.
6. Rahman, Fazlur. *Avicenna's Psychology: An Analysis of the Soul–Body Relationship*. London: Oxford University Press, 1952.
7. Davidson, Herbert A. *Alfarabi, Avicenna, and Averroes on Intellect: Their Cosmologies, Theories of the Active Intellect, and Theories of Human Intellect*. New York: Oxford University Press, 1992.

